

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2014.23.44>

Jozef PŠENAK

Ján Kvačala, zakladateľ modernej komeniológie

Słowa kluczowe: Jan Kvačala, komeniologia, historia edukacji.

Slovensko dalo svetovému spoločenstvu viac významných osobností. Medzi nich patrí Ján Kvačala, vedec svetového mena a zakladateľ modernej komeniológie. V príspevku predstavujem jeho osobnosť a vedecké dielo.

Ján Rodomil Kvačala sa narodil 5. februára 1862 v Petrovci, v centre početných slovenských osád v Bačke, Banáte a Srieme – dnes Srbsko a Čierna Hora. Jeho otec Ján, rodák z Beckova pri Trenčíne, bol v Petrovci učiteľom a matka Terézia bola dcérou Jozefa Godru, učiteľa v Laliti. Slováci sa prisťahovali do Petrovca v r. 1740–1745, r. 1785 si založili školu.

V r. 1868–1872 chodil do ľudovej školy v Petrovci. Ako deväťročný školák bol svedkom veľkej udalosti, na ktorú nezabudol do konca svojho života. Keď sa r. 1871 oslavovalo 200 – ročné jubileum smrti Jana Amosa Komenského, aj báčski učitelia usporiadali slávnosť. Kvačala sa ako malý chlapec zúčastnil na tejto slávnosti a veľmi na neho zapôsobil.

Gymnázium absolvoval v Sarvaši (1872–1880), kde aj maturoval s vyznamenaním. Ako žiak ľudovej školy roznášal aj pedagogický časopis *Priateľ školy*, ktorý vydávali slovenskí učitelia v Báčke. Krátky čas chodil aj do židovskej školy, aby sa trochu naučil nemecký jazyk. V čase Kvačalovho štúdia na sarvašskom gymnáziu tu pôsobili ako profesori uvedomelí Slováci Š. Koreň a D. Kička. Popri latinskej, nemeckej, maďarskej gramatike učil sa aj slovenskú gramatiku.

Po maturite na sarvašskom gymnáziu odchádza v septembri 1880 na vysokoškolské štúdium do *Bratislavy*. Ovzdušie na *Teologickej akadémii* v Bratislave nebolo pre Slovákov priaznivé. Vládla tu tvrdá maďarizácia, študenti sa báli komunikovať medzi sebou po slovensky. Pokiaľ ide o teológiu vládol tu liberálny smer. Vo februári 1882 19 študentov Teologickej akadémie

v Bratislave podpísalo verejné vyhlásenie v časopisoch *Pesti Naplóva* a *Pester Lloyd* (roč. 1882), že svoju národnosť ani pri terore nezaprú. Medzi nimi bol aj J. Kvačala. Generálny konvent ev. cirkvi a. v. rozhodol týchto rebelantov neordinovať.

Teologickú akadémiu v Bratislave absolvoval r. 1883 po 6 semestroch filozoficko-teologického kurzu a pritom na kráľovskej akadémii ukončil aj filologické štúdiá.

V jeseni 1883 odchádza Kvačala na štúdiá do *Lipska* (Leipzig). V cestopise *Prvý raz do Nemecka* píše: „Ja vybral som sa v kraje vzdelanosti ... okrem teológie, alebo v spojení s ňou ma zaujali tam filozofia a filológia, v kruhu ich i pedagogika a estetika, lebo nebolo treba mnoho ostroumu vidieť v Prešporke (starý názov Bratislavy), že v našom ústave je reč síce maďarská, ale to, čo sme slyšali, bolo plodom nemeckej duševnej práce¹.

V Nemecku sa zúčastnil osláv 400. výročia narodenia M. Luthera. Na štúdiách v Nemecku navštívil Drážďany, Wittenberg, Wartburg, Berlín a Halle. V Lipsku absolvoval 4 semestre. Kvačalu od detstva zaujímal život a dielo *Jana Amosa Komenského*. Počas bratislavských štúdií tento interes prehĺbil profesor *Schneller*².

K vedeckému štúdiu života a diel a J.A. Komenského sa dostal v poslednom roku vysokoškolských štúdií, keď si hľadal tému dizertácie. R. 1885 získal doktorát filozofie na základe dizertácie *Über J. Comenius Philosophiae, insbesondere dessen Physik* (Leipzig, 88 s.), ktorá vyšla knižne r. 1886. Promovaný bol 27. mája 1886.

Pred promóciou bol r. 1884 vysvätený za kaplána do *Nového Sadu*, v Bratislave sa stal kaplánom 1. februára 1886 a súčasne suplantom na evanjelickom lýceu. V štud. roku 1887/1888 v Budapešti získal diplom z klasickej filológie a filozofie pre stredné školy, zanechal kaplánstvo a od 1. júla 1888 sa stal riadnym profesorom a pôsobil tu do novembra 1893, teda 8 rokov. Popri latinčine, gréčtine, maďarčine a nemčine vyučoval určitý čas aj slovenčinu. Venoval sa aj pedagogike, najmä štúdiu Komenského a Bacona³.

V jubilejnom roku 1892 J. Kvačala, trisaťročný vedec, napísal veľkú prácu o Komenskom pod titulom **Johann Amos Comenius, sein Leben und seine Schriften** (Berlín – Leipzig – Wien, 1892, 480 s. – 89 s. príloh, vysvetliviek a zoznamu Komenského spisov). Kvačalovo dielo vyvolalo priaznivý ohlas v celom kultúrnom svete aj preto, že Kvačala, vedec s teologickým a filozofickým vzdelaním, hodnotil aj túto oblasť jeho diela. Mnohé časopisy priniesli recenzie plné uznania⁴.

¹ D. Ondrejovič, *Život a dielo Jána Kvačalu*, [in:] *Ján Kvačala otec modernej komeniológie*, Bratislava 2005, s. 12.

² S.Š. Osuský, *Prof. Dr. Ján R. Kvačala. (Životopisný a bibliografický nástin)*, [in:] *Zborník venovaný Dr. J. Kvačalovi, profesorovi teológie k 70. Narodeninám*, red. M. Lučanský, Bratislava 1933, s. 302.

³ J. Kvačala, *Autobiografické zlomky...*, [in:] *Cirkevné listy*, 47, č. 17, Bratislava 1933, s. 347.

⁴ J. Kvačala, *Cirkevné listy...*, s. 204–205.

Americký minister školstva pozval Kvačalu, mladého 30-ročného vedca, za jedného z podpredsedov Svetového pedagogického kongresu v Chicagu 1893. Kvačala sa kongresu nezúčastnil, a to kvôli účasti na peštianskej synode evanjelickej a. v. cirkvi v Uhorsku, kde zastupoval bratislavské evanjelické lýceum. Viedenská evanjelická teologická fakulta mu za toto dielo udelila doktorát teológie a neskôr sa usilovala získať ho za profesora na uprázdnenú katedru praktickej teológie (1895)⁵. Profesorské kolégium Evanjelickej teologickej fakulty Viedenskej univerzity vyzdvihlo jeho vedecké úspechy, jazykové znalosti a podporovalo jeho prijatie. Kvačala ho nielen neprijal, ale aj odmietol.

Kvačalov nemecký spis mal dobrý ohlas aj v Rusku. Rektor univerzity v Dorpate, v estónskom jazyku Tartu, slavista *Anton Budilovič* poslal r. 1893 do redakcie *Národných novín* v Turčianskom sv. Martine list, v ktorom sa pozitívne vyjadril o Kvačalovom komeniologickom diele a žiadal o autorovi bližšie informácie. Usiloval sa získať ho ako profesora na tamojšiu nemeckú evanjelickú teologickú fakultu. *J. Škultéty* poslal o Kvačalovi priaznivý posudok.

V novembri 1893 Kvačala odišiel do Dorpatu a prednášal cirkevné dejiny, dejiny dogiem, symboliku a viedol historický seminár. Úvodnú prednášku mal v januári 1894 na tému *Irenische Bestrebungen zur Zeit des 30 – jähriges Krieges (Dorpat: 1894, 22 s.)*. Okrem pedagogickej práce na evanjelickej teologickej fakulte Kvačala robil intenzívne bádanie v európskych archívoch, múzeách, knižniciach. Študoval a zhromažďoval materiál, doplňoval spisy, biografické i bibliografické dáta o Komenskom, ale aj o ľuďoch, ktorí s ním prišli do styku. Komeniologický výskum ho priviedol aj k bádaniu o jeho vnukovi *D.E. Jablonskom*. Napísal a vydal o ňom spis *Neue Beiträge zum Briefwechsel zwischen D.E. Jablonsky und G.W. Leibniz* (Nové príspevky ku korešpondencii medzi D.E. Jablonským a G.W. Leibnitzom. Jurjev: 1899).

J. Kvačala bol členom maďarskej historickej spoločnosti, r. 1899 za vedecké zásluhy ho zvolili za člena Kráľovskej českej spoločnosti náuk v Prahe.

Na začiatku 20. stor. stál pri zrode skromného teologického časopisu *Časopis pre evanjelické bohoslovie (1901)* ako štvrťročnej prílohy *Cirkevných listov*. Počet pracovníkov a prispievateľov bol skromný. Časopis po prvom ročníku zanikol.

V r. 1930 vychádza prvý ročník časopisu *Viera a veda*. Časopis bol venovaný vedeckým záujmom evanjelikov na Slovensku. Kvačala ako redaktor 1. ročníka vysvetľuje dôvody pre vydávanie vedeckého teologického časopisu. Podporovali ho profesori Teologickej vysokej školy v Bratislave. Vychádzal len 4 roky a r. 1933 zanikol. Kvačalovo redaktorské pôsobenie bolo krátke. Svojimi príspevkami obohatil duchovný život slovenských evanjelikov a literárnu slovenskú spisbu. Kvačala bol odborníkom aj v systematickej teológii. Výborne

⁵ J. Kvačala, *Smery, úspechy a výhľady mojej literárnej činnosti*, „Elán“ 2 marec 1932, č. 7.

poznal protestantskú teológiu. Podľa I. Kišša „...bol jedným z najlepších znalcov svetovej teológie, akého Slovensko malo“⁶.

R. 1905 sa stal čestným členom spolku *Gesellschaft für Geschichte des Protestantismus in Österreich* a Akadémia vied v Petrohrade mu udelila cenu Kotľarovského.

Výsledky niekoľkoročnej vedecko-výskumnej práce venovanej Komenskému spracoval v zbierke prameňov *Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníku jeho, zv. I.* (Praha: 1898) a *Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníku jeho. II. Zprávy o životě jeho ze současných pramenu. Menší latinské spisky některé* (Praha: 1902).

Kvačala študoval vplyv Komenského pedagogickej reformy na nemecké školstvo a vydal o tom spis *Die pädagogische Reform des Comenius in Deutschland bis zum Ausgange des XVII Jahrhunderts*⁷. Toto dielo vydal v známej nemeckej zbierke *Monumenta Germaniae paedagogica*.

Snahy moravských učiteľských organizácií vydávať *Veškeré spisy J.A. Komenského* spolu s *Archivem pro bádání o životě a spisech J.A. Komenského* podporil aj J. Kvačala. Stal sa hlavným redaktorom *Veškerých spisu ...a Archivu...* Pri jeho vydávaní Kvačala mal dominantné postavenie. Publikoval nové bádateľské objavy nielen o Komenskom, ale aj o jeho predchodcoch, vrstovníkoch a pokračovateľoch. Za Kvačalovho života vyšlo 13 zošitov, 12 redigoval sám Kvačala. 13. zošit venovali mu r. 1932 jeho českí ctitelia a vydavateľstvo *Veškerých spisu ... a Archivu ...k sedemdesiatinám*. V prvých 12 zošitoch zistila M. Bečková celkom 114 príspevkov z pera J. Kvačalu⁸.

Štruktúra *Archivu ...* mala byť podobná iným vedeckým zborníkom. Kvačala predpokladal, že bude v ňom zverejňovať väčšie samostatné články, kratšie správy, anekdota, recenzie a rozhľady po literatúre⁹. Poslaním *Archivu ...* bolo podnecovať k heuristickému výskumu, k zaznamenávaniu a vyťažovaniu prameňov k životu a dielu J.A. Komenského a poskytovať priestor na zverejňovanie výsledkov bádania.

Vo vedeckom diele J. Kvačalu dominuje popri J. A. Komenskom najmä taliansky mysliteľ neskorej renesancie, pôvodne dominikánsky mních *Thomas (Tomasso) Campanella (1568–1639)*. Prvá práca, ktorú venoval Campanellovi vyšla v ruskom jazyku r. 1905 pod názvom: *Poslanije T. Kampanelly k velikomu kňazu moskovskomu* (Jurjev: Mattiseu, 1905).

⁶ Ján Kvačala ako teológ, [in:] *Ján Kvačala otec modernej komeniológie*, Bratislava 2005, s. 43.

⁷ *Texte*, I. Band, Berlin 1903; *Historischer Überblick, Bibliographie*, II. Band, Berlin 1904.

⁸ M. Bečková, *Bibliografie článku v časopise Archiv pro bádání o životě a díle J.A. Komenského*, „Ročníky“ 1–20 (1910–1961). Praha 1964, s. 24–31.

⁹ Pozri: *Privet*, „AJAK“, 1, 1910, s. 5 n.

K tejto práci pribudla pramenná štúdia *Über die Genese der Schriften Thomas Campanella s*, ktorá vyšla v Dorpate 1911 a dielko *Thomas Campanella und Ferdinand II.*, ktoré publikovala Cisárska akadémia vied vo Viedni r. 1908.

Najdôležitejšou prácou o tejto osobnosti je Kvačalovo dielo *Thomas Campanella. Ein Reformator der ausgehenden Renaissance* (T. Campanella, reformátor začínajúcej renesancie. Berlín: 1909), ktorý Kvačala označil ako biografický spis.

Campanellove pedagogické úsilie Kvačala ocenil v práci *Thomas Campanella und die Pädagogik* (Leipzig: 1910). Reagoval v nej na „vlastenecké“ úsilie talianskych vedcov, najmä historika *Catalana* priznať práve T. Campanellovi prvenstvo v rozvoji modernej pedagogiky. Kvačala to trepezlivo a korektne uvádza na pravú mieru. Zastával jednoznačný názor, že skutočným otcom moderného spôsobu výchovy a vzdelávania je *J.A. Komenský*.

V r. 1913 upútal J. Kvačala pozornosť širšej slovenskej kultúrnej verejnosti väčšou prácou o Komenskom, ktorú uverejňoval na pokračovanie v *Slovenských pohľadoch* pod názvom *Komenský. Jeho osobnosť a jeho sústava vedy pedagogickej*. Spis vyšiel aj v nemčine pod názvom *J. A. Comenius* v zbierke *Die grossen Erzieher. Ihre Persönlichkeit und Ihre Systeme*, ako VI. zväzok v Berlíne 1914. V slovenčine vyšiel dvakrát (Turčiansky sv. Martin: 1914, 1921).

V rokoch 1916–1918 bol dekanom fakulty v Jurjeve a keď potom pre vojnové pomery boli zakázané nemecké prednášky na univerzite, prednášal po rusky sám ešte s jedným kolegom. Inak v učiteľskom zbore bol považovaný za „nevítaného cudzinca“¹⁰ a mal povest’ „nenávisťníka Nemcov“. Kvačala mal vysoké požiadavky pri promóciách a prijímaní domácich pastorov. Podporoval snahy Estónska a Lotyšska vymaniť sa z ovládania nemeckou luteránskou teológiou. Kvačala bol úradne profesorom až do 31. augusta 1918.

Kvačala po obsadení mesta Nemcami odchádza do *Voroneža*, kde pracoval v knižnici guberniálneho múzea a na správe školstva od 1. 9. 1919. Zastupoval tu aj farára, často kázal a prednášal o reformácii do konca augusta 1920. Prežíval tu hrôzy revolúcie, prišiel o mnohé knihy a rukopisy. Koncom roku 1920 sa po mnohých útrapách vracia do Československa. Predpokladal, že sa stane profesorom na *Univerzite Komenského v Bratislave*. Vymenovanie sa však odtáhovalo, preto prijal pozvanie vedenia *Slovenského národného múzea* v Turčianskom sv. Martine. Podujal sa usporiadať rukopisné oddelenie knižnice Muzeálnej spoločnosti. Martinský pobyt Kvačalu nebol dlhý. Prijal tu predbežné dočasné pozvanie za riadneho profesora cirkevnej histórie na *Teologickej vysokej škole* od Generálnej evanjelickej a. v. cirkvi. Od 1. marca 1921 definitívne sa stal profesorom na tejto vysokej škole.

Ministerská komisia a aj samotný minister školstva prof. Dr. *Josef Šusta* váhali odporučiť, aby viedol *Katedru všeobecných dejín* na Filozofickej fakulte

¹⁰ R. Řičan, *Ján Kvačala (1862–1934)*, „Communio Viatorum“ 5, 1962, s. 216

Univerzity Komenského. Napokon navrhla, aby viedol *Katedru cirkevných dejín na tejto fakulte*. J. Kvačala túto ponuku neakceptoval. Pôsobil ako profesor tohto odboru na *Vysokej škole teologickej* v Bratislave. Tu pracoval až do svojej smrti. Prednášal encyklopédiu v 1. semestri, české a slovenské cirkevné dejiny v 5. a 6. semestri. Obsahové zameranie seminárov sa viazalo na históriu reformácie a na starokresťanskú literatúru.

Po návrate na Slovensko Kvačala venoval veľa času písaniu príspevkov do *Archívu* Často cestoval po Československej republike a mával prednášky o Komenskom. Prednášal aj v cudzine, v r. 1925 vo Viedni, r. 1927 v Paríži a vo Varšave. Na tamojšej univerzite mal dve prednášky, ktoré vyšli po poľsky: *Marja Habsburska a Walka Komenského s Braćmi polskimi*, v r. 1929 v Poznani (na slovanskom kongrese pre klasickú filológiu mal prednášku na tému *Kašpar Sciopius a Komenský, dvaja metodikovia výučby v latinčine*) a v Petrovci¹¹.

Kvačala na poslednej vedeckej ceste do neďalekej Viedne 9. 6. 1934 zomrel. 13.6. 1934 sa konal v Bratislave jeho pohreb. Pochovaný je na cintoríne pri Kozej bráne.

Tretou časťou vedeckého diela J. Kvačalu sú *cirkevno-historické práce*. Pre časopis *Viera a veda* (1930) pripravil 7 článkov, z ktorých 3 sa zaoberali obdobím reformácie a protireformácie. V nich „...nájdeme vyhodnotenie teologického charakteru reformácie na Slovensku a aspoň čiastočne sa zaoberá otázkou chápania slávenia Večere Pánovej. Táto otázka bola obzvlášť dôležitá, keďže prijímanie sviatosti pod obojm bolo ústrednou témou, pri ktorej mali teologické otázky súvislosť s liturgickou praxou a osobnou zbožnosťou¹².

Dielo *Dejiny reformácie na Slovensku* (1935), publikované v slovenskom jazyku, je prvým syntetickým dielom reformácie na Slovensku. Toto dielo má v slovenskej historiografii a historiografii reformácie jedinečné postavenie. Kvačala prišiel po satmársky mier r. 1711. Autor si všima aj históriu slovenského školstva a pedagogiky. Kvačala plánoval do dvoch rokov dokončiť druhý zväzok.

Medzi cirkevno-historické práce patrí aj Kvačalov spis *O prácach Jana Husa biblických v súvisi s otázkou o vývoji jeho ako teológa* (1929). V ňom sa podujal analyzovať Husov vedecký vývin, osobitne sledoval najmä to, ako sa Hus pridržiaval *Wiklefa*.

Ján Kvačala bol jednou z najväčších postáv slovenskej vedy. Veľké dielo, ktoré vytvoril, mu umožnila rozsiahla a dôkladná znalosť duchovných prúdov filozofie a teológie v 16. a v 17. storočí, znalosť všetkých klasických a moderných jazykov a zbehosť v archívnej a bádateľskej práci.

¹¹ Pozri: J. Mátej, *Ján Kvačala (život a dielo)*, Bratislava 1962; J. Mátej, *Prof. Dr. Ján Kvačala (1862–1934)*, [in:] *Portréty slovenských pedagógov a vlasteneckých učiteľov*, Bratislava 1977, s. 88.

¹² D.P. Daniel, *Ján Kvačala a historiografia reformácie*, [in:] *Ján Kvačala otec modernej kome-niológie*, Bratislava 2005, s. 58.

Pozitívne treba hodnotiť aj jeho prínos pre teológiu. D. Ondrejovič usudzuje: “bez nadsázky môžeme konštatovať: čo pre nemeckú teológiu znamená *Adolf Harnack*, to pre našu slovenskú teológiu znamená *Ján Kvačala*. Ako Harnack vchoval celé generácie vedeckých bádateľov, učencov, vysokoškolských profesorov v Nemecku, tak Kvačala vchoval učencov a profesorov pre pobaltské štáty a Slovensko¹³.”

Vedeckú slávu získal J. Kvačala v prvom rade svojím veľkým dielom a objavným spisom *Johan Amos Comenius. Sein Leben und seine Schriften*. Priekopnícku prácu vykonal aj vo vydávaní zbierky Komenského korešpondencie.

Jána Kvačalu možno oprávnenne pokladať za zakladateľa modernej komeniológie, znamenitého cirkevného historika, humanistu, pravoverného protestantského teológa a všestranného vedca.

Summary

Jan Kvacala – the Founder of Modern Comeniology

Jan Kvacala, Slovak Comeniologist, is the founder of modern Comeniology (1862–1934). He lays the new foundations of Comeniological heuristics in many studies, particularly in monography *Johann Amos Comenius: Sein Leben und seine Schriften* (Jan Amos Comenius. Life and Writings, 1892). The results of research work he summarized in the collection of sources. He initiated the releasing of Comenius writings and was the editor in chief as well. He also was the editor of the Archives for research on the life and writings of Comenius. His studies on Campanella, as well as Comenius’s grandson D.E. Jablonski and Master Jan Hus are very significant. Kvačala’s work represents the lasting contribution to the world and Slovak culture.

Keywords: Jan Amos Comenius, Comeniology, Jan Kvacala.

¹³ D. Ondrejovič, D. Cit. Štúdia, s. 16.